

MÜTAREKE DÖNEMİNDE İSMÂİL HÂMÎ (DANIŞMEND) TARAFINDAN YAYINLANAN MEMLEKET GAZETESİ

Nejdet BİLGİ

Giriş

Yakın tarihimizi ele alırken birçok araştırmacının basından faydalanmak durumunda kaldığını biliyoruz. Bunun şüphesiz olumlu tarafları yanında, mahsurları da olabilmektedir. Bu mahsurları en aza indirmenin yolunun, bilgi kaynakları arasındaki mukayesenin yanında, kullandığımız bir basın organını bütünüyle tanımaktan da geçtiği söylenebilir. Elimizdeki basın tarihi ile ilgili araştırmalar ise, bize her istediğimiz basın organı hakkında yeterli bilgi sunmak seviyesinde değildir. Bu seviyeye ulaşabilmek için şüphesiz zamana ve birçok araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu düşünceden hareketle biz, yakın tarihimizin önemli bir dönemi olan Mondros Mütarekesi döneminde, İstanbul'da İsmâil Hâmi (Danışmend) (1) tarafından yayınlanan **Memleket** gazetesini incelemeye çalışacağız.

Mütareke'nin dördüncü ayı içinde, 10 Şubat 1919 'da yayım hayatına giren **Memleket** gazetesinin hiç ara vermeden (2), 15 Ağustos 1919 tarihine kadar, altı aydan fazla -185 sayı- süren bir yayım hayatı olmuştur(3). Bu sürenin bir gazete için uzun olduğu söylenemez. Fakat **Memleket** gazetesinin yayım hayatında bulunduğu altı aylık dönem, yakın tarihimizin bir kısım önemli olaylarının yaşandığı dönemdir. Bu bakımdan, **Memleket** gazetesinin bir gazete olarak özellikleri

---

1 İsmâil Hâmi Danışmend'in hayatı ve eserleri için bk. Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV, Ankara, 1968-69, ss.1533-1538; **Türk Ansiklopedisi**, XX, Ankara, 1972, s. 308; **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, II, İstanbul, 1972, s. 192.

2 **Memleket** gazetesi sadece Ramazan Bayramı dolayısıyla, 1 ve 2 Temmuz 1919 tarihlerinde yayınlanmamıştır. O sıralarda bayramlarda, **Hilâl-i Ahmer** gazetesi yayınlanmakta idi. **Memleket**, 30 Haziran 1919.

3 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, II, Ankara, 1984, s. 50 ve Hülya Baykal, **Türk Basın Tarihi 1831-1923**, İstanbul, 1990, s. 223'te, gazetenin son sayısının 14 Ağustos'ta, dolayısıyla 184 sayı yayımlandığı yazmaktadır.

yanında, dönemin bazı önemli olaylarının bu gazetede ki yankılarını, haber ve daha çok yorumları açısından ele almaya çalışacağız. Burada, **Memleket** gazetesinin, Cumhuriyet döneminin ünlü bir yazarı ve tarihçisi olan İsmâil Hâmi (Danışmend) tarafından yayınlanmış olmasının da inceleme sebeplerimiz arasında yer aldığını belirtmek gerekir.

Memleket gazetesini ancak üç ayrı koleksiyonda inceleyebildik. Bu koleksiyonlar, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi ve İzmir Milli Kütüphane'dekilerdir. Bunlardan Atatürk Kitaplığı'ndaki, 68 numarada bulunmaktadır. Bu koleksiyon görebildiklerimiz arasında en iyisidir. Ancak, - görülebilen - son sayı (185) eksik olmakla beraber, ilk sayısı en sağlam koleksiyondur. Koleksiyonla aynı ciltte, 1919'da İstanbul'da yayınlanan ve Rıza Nur'un başyazılarını yazdığı **Akvam** gazetesi ile 1908-1924 yılları arasında Selânik'te yayınlanan **Yeni Asır** gazetesinin birkaç sayısı da bulunmaktadır. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi 8124/1 numarada bulunan koleksiyon da düzenli sayılır (4). 80. sayısının eksik olduğu bu koleksiyonda yer alan ilk üç sayı, kullanılamayacak derecede yıpranmış ve bazı kısımları kopmuştur. Fazla olmamakla beraber, aradaki bazı sayılarda da yıpranmalar vardır. Cildi ise büyük ölçüde dağılmış durumdadır. **Memleket**'in inceleyebildiğimiz üçüncü koleksiyonu, İzmir Milli Kütüphane B-20 numaradadır. Bu koleksiyonun 29 sayısı eksik, bir sayısı ise yarıdır (5). Mevcut sayılar kullanmaya elverişli ve ciltlidir. **Memleket**'le aynı ciltte, 1919 yılında İstanbul'da yayınlanan ve başyazarlığını Kâzım Nâmi (Duru)'nin yaptığı **Türk Dünyası** gazetesi bulunmaktadır. **Memleket** gazetesinin, Milli Kütüphane (Ankara) 1976 ŞÇ 18 numarada da üç sayısı bulunmaktadır (6).

---

4 Hasan Duman, **İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1828-1928**, İstanbul, 1986, s. 253'te bu koleksiyondan bahsedilmemiştir. **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu**, I, Ankara, 1987, s. 165'te numarası belirtilmeksizin yer verilmiştir.

5 Eksik sayılar : 1, 8-10, 13, 18, 62, 69, 103-116, 118-123, 126. sayılardır. Dört sayfa olması gereken 98. sayının ilk iki sayfası eksiktir.

6 **Eski Harfli**, s. 165. Bu sayılar, 181-183'tür.

A. Yayın Bilgileri ve Teknik Özellikleri

Gazetenin adı olan "**Memleket**" başlığı altında, bir İstanbul silüeti yer almaktadır. Başlığın sağ tarafında şu yayın bilgileri bulunmaktadır: "Ser muharriri: İsmâil Hâmi. Matbaa ve İdarehanesi: Bâb-ı Âli Caddesi 71. Telefon Numerosu: İstanbul 339. Telgraf Adresi: İstanbul **Memleket**" Bu bilgilere 25. sayıdan itibaren "Posta Kutusu: İstanbul 468" de ilave edilmiştir. Başlığın sol tarafında bulunan, gazetenin fiyatı ve abone şartları ile ilgili bilgiler şu şekildedir: "Abone Şerâti: her yer için seneliği 665, Altı aylık 335, üç aylık 195, Nüshası 2 guruş"(7). Bu bilgilere de 25. sayıdan itibaren, "Günü geçmiş nüshalar 5 guruş" ibaresi eklenmiştir. Başlık hizasının üstünde yer alan yatay çizgilerden sağ tarftakinde, yıl, sayı ("adet" şeklinde belirtilmiş) ve gün; sol taraftakinde ise, rûmî ve milâdî olarak tarih yer almaktadır.

Memleket gazetesinin yayın bilgileri arasında, "Matbaa ve İdarehanesi: Bâb-ı Âli Caddesi 71" şeklinde bir bilgi bulunmakla birlikte, bu, gazetenin kendisine ait bir matbaasının bulunduğu anlamında değerlendirilmemelidir. Çünkü, gazetenin ilk iki sayısı hariç bütün sayılarının son sayfasında, "Müdür-i Mes'ul İsmâil Hâmi" ibaresi ile birlikte basıldığı matbaalar belirtilmektedir (8). Hasan Duman tarafından hazırlanan katalogda, **Memleket**'in Karabet matbaası'nda basıldığı belirtilmektedir (9). Ancak yaptığımız araştırma neticesinde, **Memleket**'in yalnızca 6. ve 7. sayılarında Karabet matbaası'nda basıldıklarına dair ibareler tespit edilebilmiştir. Bunların dışındaki sayıların başka matbaalarda basıldıkları görülmüştür. Hangi sayıların hangi matbaada basıldığı, kronolojik olarak şu şekilde tespit edilmiştir.

İslâm Matbaası : 3. sayı,

Şems Matbaası : 4, 5, 146 - 185. sayılar,

---

7 Gazete 155. sayıdan başlayarak bir süre, haftalık, 15 günlük ve aylık aboneler ihdas ettiğini duyurmuştur.

8 **Memleket**'in birinci sayısında bu bilgiler yer almıyor. İkinci sayıda da matbaa adı verilmiyor.

9 Duman, a.g.e., s. 253.

Karabet Matbaası	: 6 ve 7. sayılar,
Arşak Garoyan Matbaası	: 8 - 19, 97-105. sayılar,
Hukukiye Matbaası	: 20, sayı,
Artin Asaduryan Matbaası	: 21-41. sayılar,
Asaduryan Matbaası	: 42-92, 94. sayılar,
Ayyıldız Matbaası	: 93. sayı,
Ali Şükrü Matbaası	: 95, 96, 106-145. sayılar.

Memleket gazetesi genelde 60 cm. uzunluğunda ve 44 cm. eninde yayınlanmakla beraber, bu ölçülerin zaman zaman 4 cm.ye varan miktarlarda küçüldüğü mevcut koleksiyonlardan anlaşılmaktadır. Daha çok iki sayfa olarak yayınlanan gazete, bazen sayfa sayısını dörde de çıkarmıştır (10).

Gazete yayın hayatına girmeden önce hakkında yayınlanan haberlerde renkli olacağı belirtilmekle beraber, kâğıdın kirli beyaz rengi ile mürekkebin siyah rengi dışında -birinci sayıda yer alan ve üzerine gelişigüzel sürülen kırmızı boyalı karikatür istisna tutulursa-renk kullanılmamıştır. Gazete ayrıca fotoğraf, resim ve karikatürlere de yer vermiştir.

Memleket gazetesinin dönemin sansürü tarafından kapatma cezasına çarptırılmamasına rağmen, sansürden az etkilendiği söylenemez (11). Bir dökümü yapmak ve miktar olarak bir ölçü koymak zor olmakla beraber, genel bir fikir vermesi açısından şöyle denilebilir: **Memleket**'in 185 sayısından 141'inde az veya çok sansür sebebiyle çıkarılmış yazılar veya yazıların bazı kısımları vardır. Başka bir ifade ile, yalnızca 44 sayı sansürden kurtulabilmiştir. Bu sansür bazen birkaç satırlık olabildiği gibi, bazen yarım sayfa miktarında olabilmektedir. O tarihlerde sansür sebebiyle çıkarılan yazıların yerleri boş kaldığı için, sansürün gazetelerdeki izleri kolay tespit edilebilmektedir.

---

10 Toplam 19 sayısı dört sayfa çıkmıştır. Bunlar: 71, 78, 80-87, 89, 91, 94, 95, 98-100, 105 ve 120. sayılardır.

11 Basın için sıkı bir sansürü öngören ve 9 şubat 1919'da yayınlanan kararname metni için bkz. Server R. İskit, **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, 1939, s. 725-726.

B. Yayın Amacı ve Politikası

İstanbul'da **Memleket** isminde bir gazetenin yayınlanacağı yolunda görebildiğimiz ilk haber, Tasvir-i Efkâr gazetesinin 2 Şubat 1919 tarihli sayısında şu şekilde yer almıştır : "Memleketimizin en âdil ve en mağdur unsuru olan Türk milleti'nin hukuk-ı tarihiye ve meşruiyesini müdafaa maksadıyla **Memleket** isminde bir gazete intişar ile renkli resimler ve pek güzide eserler neşredeceği müstahberdir"(12). Bir gün sonraki Alemdâr gazetesinde de benzer bir haber yer almıştır. Haberde gazetenin günlük olacağı ve "memleketin en maruf erbâb-ı kaleminin muavenet-i tahririyesini temin ettiği gibi, (...) karikatürler de" yayınlayacağı ve "Paris Sulh Konferansı'na da bir muhabir-i mahsus izam" ettiği belirtilmektedir (13). Gazetenin yayınlanacağına dair haberlerin, sonraki günlerde diğer bazı gazetelerde de yer aldığı görülmektedir. 4 Şubat 1919 tarihli **İkdam** gazetesinde yayınlanan haberde, diğer bilgilere ilâve olarak, yeni gazetede meşhur yazarların yanısıra "büyük hikâyenüvisimiz Hüseyin Rahmi Beyefendi'nin pek meraklı bir romanı"na da yer verileceği belirtilmektedir (14). Yeni Gün gazetesinin 5 Şubat ve Zaman gazetesinin 7 Şubat 1919 tarihli sayılarında da benzer muhtevalı haberler yayınlanmıştır (15).

Dönemin gazetelerinde yer alan bu haberler, yeni gazetenin millî menfaatlerin müdafaası amacıyla yayınlanacağını göstermektedir. Nitekim 10 Şubat 1919 Tarihli ilk sayısında, gazetenin "Ser muharrir"i İsmâil Hâmi imzasıyla yayınlanan başyazı da bunu göstermektedir (16). "Maksadımız" başlığını taşıyan yazıda, memleketin içinde bulunduğu menfî durum belirtildikten sonra şu görüşe yer veriliyor: "Siyasî müessesâtımıza bakarken ilk anlaşılacak hakikat bizim memleketden değil, belki **memleket** fikrinden mahrum olduğumuzdur: Biz o kanaatteyiz ki bu ikinci nimetden mahrumiyetin, mahiyet itibariyle birincisinden mahrumiyet ile pek farkı yokdur.(. .)

---

12 **Tasvir-i Efkâr**, 2 Şubat 1919.

13 **Alemdar**, 3 Şubat 1919

14 **İkdam**, 4 Şubat 1919

15 **Yeni Gün**, 5 Şubat 1919; **Zaman**, 7 Şubat 1919

16 İsmâil Hâmi, "Maksadımız", **Memleket**, 10 Şubat 1919.

İşte bizim en büyük maksadımız her şeyden evvel bu fecaatle mücadeledir". Yazıda, Meşrutiyet'in başlangıcından bu yana bütün siyasî değişikliklerin beklenilenin aksine hep hayal kırıklığı yarattığı vurgulandıktan sonra, İttihad ve Terakki devrinin kapanmasının Hürriyet ve İtilâf'ı "mevki-i ikbâle" çekmemesi gerektiği; İttihad ve Terakki'nin Trablus Harbi ve Harb-i Umûmî'den sorumlu olduğu kadar, Hürriyet ve İtilâf'ın da Balkan felâketinden sorumlu olduğu iddia edilerek şöyle devam ediliyor: "Fakat maateessüf bugün bu hak ve bu hakikat nazar-ı itibara alınmıyor. Âdeta dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş bir aksülamel tesiriyle dünkü bir menkubiyet, ister haklı, ister haksız olsun bugün için bir muvaffakiyetden daha büyük bir takım hukuk iddiasına vesile teşkil ediyor: Nefyedilmiş veya tokat yemiş olmak en büyük meziyetler arasına girdi! Vaktiyle bizde siyaset mektebi olarak Âli ve Fuad Paşalar gibi talebe yetiştirmiş bir Bâb-ı Âli vardı; bugün en büyük mekteb-i siyâsîmiz maateessüf mahbes ve menfâ oldu! Bunlardan çıkanlar, bunlara girmemiş olanlara karşı kalem oynatmakla meşgul olurken, bir taraftan da bu memleket üzerinde bizden başka herkes iddia-yı hak etmekle uğraşiyor. Temas ettiğimiz bazı mehâfil-i milliyede bu hâlin tesiriyle hasıl olmuş derin ve sâri bir ye'se şahid olub duruyoruz.

En büyük maksadlarımızdan biri de hem böyle bir hâle, hem böyle ber ye'se karşı mücadele etmek ve bu maksadı takib ederken bu zavallı milletin de şu zavallı memleketde herhalde bir hak sahibi olduğunu göstermek olacaktır". Yazı bu amaca gerekçe olarak gösterilen şu ifadelerle son buluyor: ". . . çünkü memleket, yalnız bizim değil, aynı zamanda onu bize teslim eden ecdâdımızla onu bizden teslim alacak ahfadımızın da mülk-i müşterekidir ve bu itibar ile bir ye's içinde ondan yüz çevirmeğe ve onun derdini devâsız zan etmeğe hiçbir selâhiyetimiz yokdur". Bu yazının, gazetenin ne amaçla yayınlandığını ifade etmenin yanı sıra yazarının ve dolayısıyla gazetenin, devrin millî ve siyâsî meseleleri karşısındaki tavrını sergilediği de söylenebilir.

İsmâil Hâmi ittihatçı olmamakla beraber, Memleket gazetesinin yayınlarından ötürü sık sık bu şekilde suçlanmıştır. Bunu suçlamalara verilen cevaplardan öğrenebiliyoruz. Meselâ, 16 Şubat 1919 tarihli başyazısında, bir gazetede Memleket gazetesinin İttihad ve

Terakki'nin bayraktarı olarak ortaya atıldığı iddiasının yer aldığını belirtiyor ve "ittihadçı" değil "hakikatçı" olduğunu vurguluyor (17). İsmâil Hâmi başka bir yazısında kendisine bu tarz suçlamaların önce "zamana uymuş" bazı Türkçe gazetelerden geldiğini, hatta bazılarının hükûmetten **Memleket**'in kapatılmasını istediklerini yazıyor. Bu gazetelerin tavrını, "bizimkilerin nazarında ittihadçı olmaklığımız kendileri gibi olmamaklığımızdandı" şeklinde değerlendiriyor ve asıl dikkati çeken tavrın, Ermenice ve Rumca gazetelerin de "aynı klişeyi" kullanmaları olduğunu belirtiyor. Böyle bir zamanda "iftiranın Türkçesiyle Ermenice ve Rumcası arasında" önemli bir fark olduğunu; meselenin bir yönüyle fırkacılık gayretinden dolayı "dâhili" mahiyette iken, diğer yönünün "milli bir renk" taşıdığını vurguluyor (18).

Bilindiği gibi ittihadçılık suçlamalarının muhatabı o tarihlerde yalnızca İsmâil Hâmi ve **Memleket** gazetesi değildir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Anadolu'da başlattıkları milli hareket de bundan payını almıştır. Bu yüzden İsmâil Hâmi ardı arkası kesilmeyen ittihadçı suçlamalarını "en büyük tehlike" olarak değerlendirmek zorunda kalmıştır (19).

C. Başyazar ve Yazarları

Memleket'in dönemin diğer köklü gazeteleri arasında altı ay kadar da olsa yayını sürdürülebilmesi başarı sayılabilir. Bunda, milli meselelere gösterdiği ilginin yanında, yazar kadrosunun- çoğunlukla iki sayfa çıkan bir gazete için- yeterli sayıda olmasının da etkili olduğu söylenebilir. Gazetenin sahipliği ve sorumlu müdürlüğü

---

17 İsmâil Hâmi, "Yılanlar", **Memleket**, 16 Şubat 1919.

18 İsmâil Hâmi, "İttihadçılığımızı", **Memleket**, 24 Nisan 1919. **Memleket** gazetesinin Türkçe yayınlanan gazeteler içinde en fazla **Sabah** gazetesinin hücumuna uğradığı ve **Memleket**'in yayınlarında ve İsmâil Hâmi'nin yazılarında, **Sabah** gazetesinin "lâhana yaprağı", başyazarı Ali Kemal'in de "Jurnalci" olarak nitelendirildiği görülmektedir.

19 İsmâil Hâmi, "En Büyük Tehlike", **Memleket**, 26 Temmuz 1919.

yanında, başyazarlığını da İsmâil Hâmi yapmıştır (20). **Memleket**'te İsmâil Hâmi imzasını taşıyan başyazı sayısı 133'dür (21). Ancak imzasız olarak yayınlanan başyazılardan bir kısmının da İsmâil Hâmi tarafından kaleme alınmış olma ihtimali yüksektir. Buna bir örnek vermek gerekirse; 73. sayıda İsmâil Hâmi imzasıyla yayınlanan, "**Jogovort**'a Cevabım" yazısında, 71. sayıda yayınlanan "Ağa Han, Hatisyan ve Ermenistan" başlıklı imzasız yazının kendisine ait olduğunu vurgulayan ifadeler bulunmaktadır. Ayrıca bazı sayılarda (129, 135, 156, 178) yer alan başyazılara ait sütunların tamamı sansürlü yani beyaz çıkmıştır ki bunların da bir çoğunun İsmâil Hâmi imzasını taşıyor olması muhtemeldir. **Memleket**'in başyazılarında az da olsa İsmâil Hâmi dışında başka imzalar da bulunmaktadır. Bu imzalar ve başyazılar sırasıyla şunlardır; 51. sayıda: mim Ze, "Millî Sa'yin İstikameti"; 54. sayıda: Hikmet, "Mesât-i Milliye"; 56. sayıda: Mim Ze, "İaşe Marazı"; 61. sayıda: hikmet, "Millet Nazarında Fırkacılık"; 65. sayıda: Be Kef, "Ev Sahibi-Kıracı"; 159. sayıda: Abdullah Cevdet, "Pek Mühim Bir Cevab-**Sebilürreşad** Mecmua-i İslâmiyesi Müdüriyeti'ne". Bunların dışında, 114. sayının başyazı sütununda Piyer Loti imzalı "Halife-i İslâm" yazısı yer almaktadır.

Memleket gazetesinde muhtelif konulardaki yazılarda birçok imza yer almaktadır. Aralarında ünlü yazarlarımızın da bulunduğu imzaların bir kısmı kısaltma, yani, harflerden oluşmaktadır.

---

20 İsmâil Hâmi'nin Mütareke döneminin başında yayınlanan ve Mustafa Kemal Paşa'nın ortağı bulunduğu **Minber** gazetesinde de başyazıları vardır. Bk. Fethi Tevetoğlu, "Atatürk'le Okyar'ın çıkardıkları Gazete: Minber", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, V/13, Ankara 1989, s. 186. Sivas Kongresi'ne İstanbul delegesi olarak katılan ve kongre kâtipliğini de üstlenen İsmâil Hâmi, Heyet-i Temsiliye adına yayın yapmak amacıyla Sivas'ta kurulan **İrade-i Milliye** gazetesine de başyazılar yazdı. **T. A.**, XX, s. 308.

21 160. sayıda, başyazının dışında bir yazıda daha İsmâil Hâmi imzası bulunmaktadır.

İmzalarından bazılarının müstear olması ihtimali de vardır(22). İmzaların sahiplerini belirlemede, müstear isimlerin dışında karşılaşılan başka bir engel de, yazarların sadece isimlerinin baş harflerini veya başka harfleri kullanmalarıdır. Bu sebeple baş harflerinden, yazıların konusundan ve yazarların biyografilerinden hareket ederek, harflerden oluşan imzaların kimliklerini tespit etmeye çalıştıksa da, bir tanesi dışında sonuç alamadık (23).

Memleket gazetesinde başyazar İsmâil Hâmi, muhabir ve okuyucu imzaları dışında tespit edebildiğimiz imzaları, yer aldıkları sayıları belirterek şöyle sıralayabiliriz:

Haşım Nahid	: 1,
Baha Said	: 2, 18, 46, 48, 71, 72,
Hüseyin Rahmi (Gürpınar)	: 2-126 (muhtelif sayılar),
Ayrancıoğlu	: 15,
Hı Sin	: 20,

---

22 Şimdilik tespit edebildiğimiz bir örnek bunu doğrular gibidir; Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkanlardan Hüsrev Gerede, Milli Mücadele hatıraları ile ilgili bir yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmeden önce kendisiyle tanışıp gösüştüğünü ve kendisine neyle meşgul olduğunu sorduğunu, cevap olarak, "Milli sahada, vatandaşlarımızı ikaz etmek üzere arkadaşlarımla çalışıyorum. Aynı zamanda (**Memleket**) gazetesine nâm-ı müstearla yine vatani ve milli mevzularda yazılar yazıyorum . . ." karşılığını verdiğini belirtiyor. Ancak hangi müstear ismi kullandığını belirtmiyor. Bk. Fethi Tevetoğlu, **Atatürk ile Samsun'a Çıkanlar**, Ankara, 1987, s. 210. Ayrıca, Anatol Frans'ın romanının mütercimi Ali Süha ile Dr. Ali Süha aynı kişi olabilir. Eğer değilse, Ali Süha imzasının sahibi aynı takma adı kullanan Ali Nüzhet Göksel olabilir. Bk. Nalle Binark-Saide Arslanbek, **Tanzimattan Bugüne Türk Yazı Hayatında Takma Adlar İndeksi**, Ankara, 1971, s. 12,28. Ali Nüzhet Göksel, Ziya Gökalp'in damadı ve hakkında birçok eserin sahibidir. bkz. **Türk Ansiklopedisi**, XVII, Ankara, 1969, s. 504.

23 Piyer Loti'ye teşekkür amacıyla yazılan ve 5 Haziran 1919 tarihini taşıyan mektubun altındaki gazeteci ve yazarlar arasında, **Memleket** gazetesi yazarı olarak gösterilen Behçet Kâmi'nin, gazetenin 65. sayısında yer alan Be Kef imzalı başyazısının ve bazı imzasız yazıların sahibi olma ihtimali söz konusudur. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasal Partiler**, II, İstanbul, 1986, s. 555.

Dr. Cemil Süleyman (Alyanakoğlu)	: 23, 27, 34, 49, 67, 84, 85, 87, 91, 95, 98, 105, 121,
Dal Cim Sin	: 41,
Mim Ze	: 51, 56,
Be Te	: 52,
Hikmet	: 54, 61, 72, 74, 80,
Fazıl Ahmed (Aykaç)	: 60,128, 130, 134, 136, 144, 148, 156,
Te Te	: 63,
Be Kef	: 65,
E(lif) Hı	: 65,
Faruk	: 66, 68, 69,
Bahaeddin Tevfik	: 69, 71, 77, 81, 83,
Mimar Kemaleddin	: 71, 78, 87, 99, 120,
Dr. Ali Süha	: 77, 78,
Kemal Galib	: 80,
Âfâkî	: 83,
Kemal Ragıb	: 86,
Muallim Bakteriyolog	
Server Kâmil	: 90, 98,
Mehmed Emin (Yurdakul)	: 102, 103,
Ali Şükrü	: 102,
Yusuf Ziya (Ortaç)	: 106-110, 112, 113, 117,
Feyzullah Sacid	: 114,
Güzide Osman	: 116,
Ali Süha	: 124- 151 (Multelif sayılar),
Kâzım Nâmi (Duru)	: 124-128, 131, 132,
Reşad Nuri (Güntekin)	: 130, 141, 155,
Rıza İsmâil	: 131, 156,
Peyami Safa	: 132,
Tabیب Baytar Said Ali	: 134,
Tabیب Baytar Sami	: 139,
İsmâil Fazıl Paşa	: 144-148,
Askeri Baytar Mektebi	

Muallimi Mehmed Azmi	: 147,
E(lif) Berberyan	: 151,
Remzi	: 158,
Abdullah Cevdet	: 159,
Ayın Sin	: 160,
Mim Ye	: 162, 163, 167, 168,
Hı Fahri	: 172, 179,
Eşref Edib (Fergan)	: 170-172,
Ali Haydar Emin	: 169-172, 174,
Cemil	: 175,
Şefkatî Halil	: 177,
Nun Re	: 177, 178,
E(lif) Ha	: 179,
Sâfi	: 180, 182, 183, 185,
İbnürrasım Mazlum	: 183.

D. Muhtevası

Memleket gazetesi, muhteva bakımından dönemin diğer gazeteleri gibi, bir haber ve yorum gazetesidir. İç ve dış haberlerin gazetede birbirlerine yakın oranlarda yer aldığı söylenebilir. Ancak gündemdeki olayların bu oranları etkileyeceği de açıktır. İç haberlerde İstanbul ve çevresi ile ilgili haberlerin, dış haberlerde de Paris Sulh Konferansı ile ilgili haberlerin ağırlıklı olduğu göze çarpmaktadır.

Memleket'te çoğunlukla bir başyazı yer almıştır. Başyazı dışında günün meseleleriyle ilgili yazılara da yer verilmiştir. Bunların dışında, gazetenin yayın hayatı boyunca, tefrika halindeki yazıların da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bunlar konu itibariyle, roman, hatırat, araştırma ve kamuoyu oluşturmaya yönelik yazılardır.

İlk sayıda başlayan "Doktor Reşid'in Hatıratı"(24) başlıklı tefrikanın 21. ve sonuncusu 33. sayıda yer almıştır. Hatıralar, Dr.

---

24 Bu hatıraların 10. ve 11. tefrikaları her nedense gazetede yer almamıştır.

Reşid Bey'in (25) Diyabekir Valiliği dönemine aittir ve 1915 Ermeni Tehciri ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Hüseyin Rahmi (Gürpınar)'nin (26) "Toraman" isimli romanı da ilk sayıdan itibaren tefrika edilmiştir. Romanın 61. ve son tefrikası 126. sayıda yer almıştır. Başka bir roman tefrikası da 124. sayıda başlayan, Anadolu Frans'ın Ali Süha tarafından tercüme edilen " Kana Susamışlar"ıdır. Bu romanın 12. tefrikası 151. sayıda yayınlanmış, daha sonra devam etmemiştir. **Memleket** gazetesinin amacına uygun bir anlayışla yayınladığı yazı dizilerinin başında, Bahâ Sâid (27) tarafından hazırlanan "Anadolu'da Gizli Mabedler" araştırması yer almaktadır. Bu araştırmanın ilki 2. sonuncu ve altıncısı ise 72. sayıda yayınlanmıştır. Memleket'te tefrika edilen başka bir araştırma yazısı da "Irak Türkleri"dir. Milli Kongre'nin önce Batı dillerinde yayınlandığı bu araştırma, "Milli Kongre'nin Neşriyatı" başlığını taşıyan sütunlarda 3. sayıda başlamış, 12. ve son kısmı 15. sayıda yer almıştır. Yazı dizisinde Irak Türkleri'nin durumu ortaya konduktan sonra, bölgenin Türkiye'den koparılmaması gerektiği vurgulanıyor. Gazetenin dört sayfa olarak yayınlandığı günlerde tefrika edilen "Âbidât-ı Tarihiyemiz" isimli başka bir araştırma da, Mimar Kemaleddin (28) imzasını taşımaktadır. Ünlü câmilerimizin ele alındığı bu yazıların birincisi 71, altıncısı ve sonuncusu 120. sayıda

---

25 Dr. Mehmed Reşid Şahingiray İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ilk kurucularındandır. Mütareke'den sonra Ermeni tehcirinden dolayı tutuklu bulunduğu Bekirağa Bölüğünden firarından bir süre sonra yakalanmak üzere iken intihar etti (6 Şubat 1919). Hayatı hakkında bk. İbrahim Alâettin, **Meşhur Adamlar-Hayatları Eserleri**, IV, İstanbul, 1933-36, s. 1344.

26 Hakkında bilgi için bkz. **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, III, İstanbul, 1979, ss. 423-426.

27 Özellikle Alevilik-Bektaşilik üzerine değerli araştırmaları bulunan Baha Said aynı zamanda ressamdır. Yazılarının çoğu **Türk Yurdu**'nda yayınlanmıştır. **Muhibbân Mecmuası** ve **Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası**'nda da yayınlanan yazıları vardır. Ne yazık ki baktığımız hiçbir ansiklopedide hakkında bir madde bulamadık. hakkında görebildiğimiz tek araştırma için bkz. Fethi Tevetoğlu, "Milli Mücadele Kahramanlarından Baha Said Bey", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VI/16, Ankara, 1990, ss. 207-221.

28 Hakkında bilgi için bkz. **AnaBritannica**, XIII, İstanbul, 1986-89, ss. 164-165.

yayınlanmıştır Fazıl Ahmed (Aykaç)'ın (29) II. Meşrutiyet devri hatıralarını kaleme aldığı tefrikası bazen "Meşrutiyet'den Beri", bazen de "İnkilâb Seneleri" başlıklarıyla 128. sayıda başlamış ve 156. sayıdaki yedinci yazıyla son bulmuştur (30). Hatıra niteliğindeki diğer bir tefrika ise İsmâil Fazıl Paşa'nın (31) "Cevâb-ı Red" başlığıyla yayınlanan ve beş gün süren yazısıdır. 144-148. sayılarda yayınlanan yazı, İsmâil Fazıl Paşa'nın eski Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi'nin hatıralarının (32) kendisiyle ilgili kısımlarına verdiği cevaplardan oluşmaktadır. 120-122. sayılarda yayınlanan "Amerika Sefiri Morgentau'nun Türkiye Hatırâtı"; 144. sayıda başlayıp, 185. sayıya kadar 40 sayı devam eden "Piyer Loti Sütunu" ile 167. sayıda başlayan ve dokuz sayı devam eden "Vekâlet-ı İdariye Müsabakası" başlıklı tefrikaların da gazetede önemli yer tuttuğu söylenebilir.

Memleket gazetesinde tefrikaların dışında haber niteliğindeki bazı konulara geniş ölçüde yer verilmiştir. Bunların en önemlileri, Tehcir davaları, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin mahkemeleri ve İzmir'in işgali dolayısıyla yapılan protesto mitingleridir. Gazetenin son sayfasında yer alan ilânlar da önemli yer tutmaktadır. Bu ilânlar bazen çeyrek sütun bazen yarım sayfa hacminde olabilmektedir. Bazen ilânlar arasında, bazen de "Neşriyat" başlığı altında yeni yayınların duyurulduğu da görülmektedir. Memleket'in sayfalarında tefrika edilen romanların dışında, hikâye ve şiir gibi edebî yazıların yer aldığını da görüyoruz. Reşad Nuri (Gültekin) (33), Cemil Süleyman

---

29 Hakkında bilgi için bkz. **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, I, İstanbul, 1977, s. 246.

30 Fazıl Ahmed bu yazılarını, Kırpıntı adıyla 1924'te yayınladığı kitabına almıştır. Bu kitabın bazı sadeleştirmelerle yeni baskısı yapılmıştır: Fazıl Ahmet, **Kırpıntı**, İstanbul, 1991.

31 Sivas Kongresi'ne İstanbul, delegesi olarak katılan İsmâil Fazıl Paşa hakkında bkz. **T.A.**, XX, s. 306.

32 Bu hatıralarlar yeni yazıya aktarılarak yayınlanmıştır: Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi, **Siyâsî Hatıralar (1908-1913)**, Sadeleştiren : Z. Engin, İstanbul, 1978.

33 Hakkında bilgi için bk. **T. D. E. A.**, III, ss. 418-420.

(Alyanakoğlu) (34) ve Peyami Safa'nın (35) hikâyeleri ile Mehmed Emin (Yurdakul) (36) ve Yusuf Ziya (Ortaç)'nın (37) şiirleri buna en iyi örnektir.

E. Dönemin Önemli Olayları Karşısındaki Tavrı

Memleket gazetesinin yayınlandığı dönem, bir bakıma Mondros Mütarekesi'nin uygulamaya konulduğu dönemdir. Başka bir ifadeyle, İstanbul hükümetlerinin iyice acze düştüğü, İtilâf devletlerinin ise giderek artan bir şekilde ipleri elinde tuttuğu ve bütün bunların karşısında Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde millî hareketin başlatıldığı dönemdir (38). Bu dönemin bazı önemli olaylarını haber ve yorum olarak - daha çok başyazılardaki yorumları dikkate alarak- **Memleket** gazetesinde bulduğu yankılara değinmeye çalışacağız. Ele alınan olayların gazeteye en fazla yansıyan konular olmasına dikkat edilmiştir. Bunu yaparken kullanılan yazıların, gazetenin o konudaki tavrını; yazıların değinilen kısımları da yazının bütününü temsil etme niteliğine göre seçilmeye çalışılmıştır.

1. Ermeni Meselesi

Ermeni meselesi çerçevesinde Mütareke'den sonra gündeme getirilen Ermeni tehciri, basının üzerinde en fazla durduğu konulardan birisi olmuştur. Gazeteler bu konuya yer verirken lehte ve aleyhte olmak üzere iki farklı tavır sergilemişlerdir. Bir kısmı İttihad ve Terakki düşmanlığı dolayısıyla, millî bir mesele olan Ermeni tehcirinden dolayı haklarında takibatta bulunulan ve yargılanan kişilerin aleyhinde bir tavır sergilerken, bazı gazeteler meselenin millî olduğunu ve yargılamaların intikam amaçlı olduğunu vurgulamaktaydılar ki, bu gazetelerin başında **Memleket** yer almaktadır.

---

34 Hakkında bilgi için bk. **T. D. E. A.**, I s. 128.

35 Hakkında bilgi için bk. **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, VII, İstanbul, 1990, ss. 402-406.

36 Hakkında bilgi için bk. **Yeni Türk Ansiklopedisi**, XII, İstanbul, 1985, ss. 4821-4824.

37 Hakkında bilgi için bkz. **T. D. E. A.**, VII, ss. 136-137.

38 Bu dönem hakkında bk. Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, İstanbul, 1983.

Memleket'in özellikle Ermeni tehciri meselesinden dolayı ilk yargılanan ve idam edilme talihsizliğine uğrayan Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in yargılanması ile ilgili yayınları dikkat çekicidir. Mahkeme safahatının ayrıntılı olarak yayınlanması yanında, İsmâil Hâmi hem bu yargılamayı hem de Ermeni tehciri meselesini birçok yazısına konu etmiştir.

Bir yazısında "biz bu gibi zamanlarda iyi , kötü, her ne yaparsak mutlaka harice beğendirmek maksadıyla yaparız" diyerek, yabancılara telkinlerine bağlanan ölçülerin yanlışlığını vurgulayan İsmâil Hâmi, aynı yazıda tehcirle ilgili faaliyet gösteren mahkemenin "endişe-i adaletden" doğmadığını da belirtiyor (39). Başka bir yazısında tehcir ve taktik kelimelerini ele alan İsmâil Hâmi, bu kelimelerden bugün anlaşılana Mütareke'nin başlarında anlaşılana farklı olduğunu belirterek, bu iki kelimenin ilk zamanlar neredeyse adaletle aynı anlama geldiğine inanıldığını, şimdi ise yalnızca Türkler'e münhasır olduğunu, gayri müslimlerin suçlarını kapsamadığını vurguluyor(40). Adaletin "her millete başka bir nazarla bakmayacağı" nı vurguladığı "Kanun-ı Esasi Fırkası" başlıklı yazısında, tehcir ve taktikten yalnız Türklerin suçlanmasını da eleştiriyor(41).

Mütareke döneminde Ermeni tehciri meselesinin mahkemelerin dışında siyasi cephesi de gündemdedir. Paris Sulh Konferansı'nda da Ermeni temsilciler bulunmakta ve Türkiye'den tehcirin intikamını almaya çalışmaktadırlar. Bu sebeple tehcirde ölen Ermenilerin sayısı da sanki açık artırmaya çıkarılmış gibi sürekli artmaktadır. Bunların arasında en fazla dikkati çeken, devrin Dahiliye Nazırı Cemal Bey'in verdiği rakam olmuş ve yoğun tepki almıştı. Konuyu "Artık Yeter" yazısıyla ele alan İsmâil Hâmi, Paris'teki Ermeni temsilcilerinden Bogos Nubar'ın bile ikiyüz bin olarak verdiği ölü sayısını Dahiliye Nazırı'nın nasıl büyütüp de sekizyüzbin

---

39 İsmâil Hâmi, "Ne Duruyor Ne Bekliyoruz?" **Memleket**, 11 Şubat 1919.

40 İsmâil Hâmi, "Türk Olmak Kabahati", **Memleket**, 23 Mart 1919.

41 İsmâil Hâmi, "Kanun-ı Esâsi Fırkası", **Memleket**, 8 mart 1919.

yaptığını soruyor ve buna ancak Ermenilerin sevineceğini ilâve ediyor (42).

İsmâil Hâmi "Kurban Siyaseti" adıyla yayınlanan yazısında devletin yayınladığı resmi vesikalarla Müslüman halkın mağduriyetini ispata çalışırken, tehcir ve taktik yargılamaları ile yalnız Müslümanları sorumlu tuttuğunu belirtiyor. Divan-ı Harb'de Müslümandan başka zanlı bulunmadığını gören Avrupalıların nazarında bu çelişkinin inandırıcı olamayacağını belirterek Acaba Kur'an'a hep maznunlar ve İncil'e hep şahitler mi el basacak!" diyor. Yazıda Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in Divan-ı Harb'deki savunmasından alıntılar yapılarak, Eski Mısır'ın Nil'e yaptığı gibi bizim de bugün Avrupa'ya kurban vermeyi "mukteza-yı siyaset" addettiğimiz vurgulanıyor. Yazı, "Acaba bu hem insanî, hem millî hakikatler ortada böyle sürüklenip giderken Kemal Bey'in idamını talep etmek kanundan daha büyük olan vicdana ağır gelmez mi?" sorusuyla sona eriyor (43). Fakat bu yazının yayınlanmasının ertesinde (10 Nisan) Divan-ı Harb-i Örfi'nin verdiği kararla Kemal Bey idam edilecektir. Nitekim İsmâil Hâmi, yıllar sonra bir eserinde bu konuyu ele alırken şöyle diyecektir: "O sırada neşretmekte olduğum **Memleket** gazetesinde Kemal Bey'i kurtarmak için yaptığım neşriyatın hiç bir faydası olmadı. . . "(44). Ancak İsmâil Hâmi yine de ümidini kaybetmez. Kemal Bey'in idamından birkaç gün sonra yayınlanan bir yazısında "Ümid ederiz ki bundan sonra olsun yegâne sebab-i töhmet bir isnad-ı mücerreden ibaret kalmayacak ve yegâne muhakeme edilecekler de Türkler olmayacaklardır" diyecektir (45). Bu ümidini Müslüman halka karşı zulüm ve katliamda bulunan Ermenilerin de yargılanacakları yolunda basında yer alan haberler üzerine dile getirmiş, fakat bu sebeple Ermenice **Jamanak** gazetesi tarafından tekzip edilmiş ve İttihatçılıkla suçlanmıştır (46).

---

42 İsmâil Hâmi, "Artık Yeter", **Memleket**, 18 Mart 1919.

43 İsmâil Hâmi, "Kurban Siyaseti", **Memleket**, 9 Nisan 1919.

44 İsmâil Hâmi Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, IV, İstanbul, 1972, s. 457.

45 İsmâil Hâmi, "Muhbir-i Sadık", **Memleket**, 14 Nisan 1919.

46 "Cevabımız - (Jamanak) Gazetesine", **Memleket**, 17 Nisan 1919.

İsmâil Hâmi'nin yalnızca tehcirle ilgili olmayıp, Ermeni meselesinin çeşitli yönlerini ele aldığı bir çok yazısı vardır. Bunlardan birinde, Ermenistan temsilcisinin Paris Konferansı'ndaki isteklerini değerlendirirken, "Acaba Aharonyan cenabları dirilerin bir Ermeni ekseriyeti teşkiline kâfi geleceğinden emin olsa idi, ölüleri de hesaba katmak zehmetini ihtiyara hacet görür ve yine davasının meşruiyetine ervâhı da işhâd etmek ister miydi?" diyor (47). Söz konusu yazılarından birinde de Ermenilerin toprak talebinin dayanaksız olduğu ifade edilirken, "Vilayât-ı Şarkıye'deki nisbet-i nüfus istediğiniz kadar lehinizde bile olsa, siz de bilirsiniz ki bu gibi meseleler yalnız milliyetle halledilmez. İşin içinde bir de vahdet-i coğrafya meselesi vardır. Bugün Memâlik-i Osmanıye'nin her zerresi bir temel taşı mesabesinde. Her hangi biri tefrik edilirse, hepsi birden tezelzül eder. Dünyada ekseriyet teşkil etmiş hiçbir milletin vahdet-i coğrafyası, ekalliyet teşkil eden bir milletin lehine ihlâl edilemez." deniliyor (48). Bogos Nubar'ın Paris Konferansı'nda Vilayât-ı Şarkıye'de ölüleri de hesaba katarak Ermenilerin ekseriyette olduğunu söylemesini elıştirdiği yazısında da böyle bir dayanakla kurulacak Ermenistan'ın "Ölümler Cumhuriyeti" olacağı belirtiliyor ve bu durumda müslümanların da dirilerle birlikte ölülerini hesaplama hakkının doğduğu hatırlatılıyor(49). İsmâil Hâmi bir yazısında da Ermeni meselesinin çözümü için, Ermenistan'daki Müslümanlarla Anadolu'daki Ermenilerin mübadele edilmesini teklif etmektedir (50).

2. İzmir'in İşgali

Mütarekenin imzalanmasından sonra, İtilâf Devletleri'nin Türkiye üzerindeki emelleri işgallerle gerçekleştirmeye başlamıştı. Ancak asıl meselinin İstanbul ve İzmir gibi önemli merkezlerde düğümlendiği görülüyordu. Bu sebeple ülkenin her yanında olduğu gibi, buralarda da müdafaa-i hukuk cemiyetleri kuruluyordu. Konunun

---

47 İsmâil Hâmi, "Jogovort'a Cevabım", **Memleket**, 23 Nisan 1919.

48 İsmâil Hâmi, "Doktor Nakkaşyan Efendi'ye - Açık Cevab", **Memleket**, 2 Mayıs 1919

49 İsmâil Hâmi, "Ölümler Cumhuriyeti", **Memleket**, 2 Ağustos 1919.

50 İsmâil Hâmi, "Ermenilere Ne Verebiliriz?" **Memleket**, 4 Ağustos 1919.

basında da önemli sayılabilecek ölçüde yer aldığı söylenebilir. Nitekim **Memleket**, çoğu zaman "Hususi Telgraflarımız" başlığı altında, İzmir ve çevresi ile ilgili haberlere yer vermiştir (51). Bu haberlerden bazıları İzmir ve çevresi üzerindeki Yunan emelleri hakkında birtakım ipuçları da vermiş olmalı ki, İsmâil Hâmi'nin başyazılarına konu olmuştur. Meselâ 18 Şubat tarihli baş yazısında İzmir'deki Rum gazetelerinde, İzmir'in Cemiyet-i Akvam tarafından Yunanlılara verildiği şeklinde haberler yer aldığını belirten İsmâil Hâmi, bunun üzerine başvurduğu bütün yetkililerden "haberim yok" cevabı aldığını yazıyor ve idarenin kayıtsızlığını eleştiriyor (52). İsmâil Hâmi'nin bundan sonraki başyazılarında da zaman zaman İzmir konusunu ele aldığını görüyoruz. 23 Şubat 1919 tarihli başyazısının sansürden kurtulan kısımlarında, yüzde 83 müslüman, yüzde 15.8 Rum nüfusa sahip olan İzmir hakkında, "millet prensibi" dolayısıyla bir mesele bulunmadığı ve "mukadderât-ı umumiyede kuvvet yerine hak esasının kaim olmasını temin" amacıyla kurulan Cemiyet-i Akvam'ın da farklı davranmayacağını ümit ettiğini belirtiyor (53).

İsmâil Hâmi konuyla ilgili başka bir yazısında ise, Wilson Prensipleri'nin Türk'ün hukuk-ı millisini dikkate almasına rağmen, Yunanlıların Megali İdeasına da kuvvet verdiğini ve bunun bir çelişki olduğunu vurguluyor. Çünkü İsmâil Hâmi'ye göre, Wilson Prensipleri emperyalizme son vererek yeni bir devir açmıştır ve Megali İdea artık müzeliktir (54). İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin -15 Mayıs 1919- estesi günü, **Memleket** gazetesinde işgalle ilgili resmî tebliğ ile İzmir'in müslüman ve Rum nüfusunun miktarı yer almıştır. İsmâil Hâmi de başyazısında, galibin ve mağlubun haklarını izah ederek, Wilson Prensiplerinin 14. maddesine rağmen bir "İzmir faciası" yaşamamıza engel olunamadığını ve "Türk ilinin ta yüreğinde"ki İzmir'de Yunanistan'ın hiçbir hakkının bulunmadığını dile getirmiştir (55). Gazetenin 17 Mayıs tarihli sayısında işgalle ilgili haberler

---

51 İzmir haberlerinin hemen hepsinde Ali imzası bulunmaktadır.

52 İsmâil Hâmi, "Gelgelelim Türk'e . . .", **Memleket**, 18 Şubat 1919.

53 İsmâil Hâmi, "İzmir", **Memleket**, 23 Şubat 1919.

54 İsmâil Hâmi, "Wilson Prensipleri ve Megali İdea", **Memleket**, 29 Mart 1919.

55 İsmâil Hâmi, (isimsiz başyazı) **Memleket**, 16 Mayıs 1919.

çoğunluktadır. İzmir'in işgalini hayat hakkına tecavüz olarak nitelendiren İsmâil Hâmi, başyazısında İzmir'in Osmanlı'nın elinden çıkan diğer topraklara benzemediğini ve Anadolu'nun mahreci olduğunu izah ediyor. İsmâil Hâmi bizimle savaşmamış, İzmir'in uğrunda bir damla kan dökmemiş olan "Yunanistan, millî, siyasî, ticarî, ırkî ve tarihî dünyada ne kadar hukuk olabilirse hepsine birden mâlik bile olsa idi, yine bizim o herşeyden ve tek haktan büyük hakkımıza, o bütün kanunları, bütün nazariyeleri ve bütün kitapları atlayıp geçmeden ihmaline imkân olmayan 'hakk-ı hayat'ımıza rağmen, Wilson'un ber hayat olduğu bir asırda hiç bir vesile ve hiç bir suretle İzmir'e ayak basmamalıydı!" diyor ve Anadolu'dan alınacak son fidyenin ancak "hakk-ı hayat" olabileceğini, Cemiyet-i Akvam'ı kuranların hiç olmazsa bu birinci ve en son hakkımızı teslim etmeleri gerektiği üzerinde duruyor (56). İsmâil Hâmi 18 Mayıs'taki başyazısında Wilson'a hitabederek İzmir'in işgali dolayısıyla Türkler'in uğradığı haksızlığın giderilmesini istiyor (57). 19 Mayıs tarihli gazetenin tamamına yakın kısmında, İzmir'in işgaliyle ilgili haber, yorum ve tepkiler yer alıyor. "İstanbul'un Dünkü Hali" başlığı altındaki yazıda ümitsizliğe yenilmeyeceğimiz vurgulanırken, "Hiçbir millet, şüphesiz ki mahv edilemez. Ufak bir tohum büyük nebatlar tenmiye eder." denilerek, İzmir'in işgali bir bakıma kurtuluşun tohumu olarak nitelendiriliyor (58).

Bilindiği gibi İzmir'in işgali yurdun hemen her yerinde büyük tepkiyle karşılanmıştı. Bunun bir örneğini **Memleket** gazetesinde yayınlanan-yurdun her tarafından gelen- telgraflarda da görebiliyoruz. Hatta İsmâil Hâmi bir yazısında, hükümetin İzmir'in işgali karşısında herkesin desteğini aldığını ve meselenin çözümü için de elinden biri "ittihad-ı millî", diğeri "hak" olmak üzere iki dayanağının bulunduğunu belirttikten sonra şöyle diyor: "Anadolu'nun umulmaz bucaklarından öyle sadâlar çıkıyor ki, dünyada hiç bir milletin bu kadar açık bir lisanla âdeta tek bir kişi gibi bir derd

---

56 İsmâil Hâmi, "Hakk-ı Hayat En Büyük Haktır!", **Memleket**, 17 Mayıs 1919.

57 İsmâil Hâmi, "Amerika Reis-i Cumhuriyet Mister Wilson Cenablarına- Açık Mektub", **Memleket**, 18 Mayıs 1919.

58 **Memleket**, 19 Mayıs 1919.

anlatmasına eminiz ki asırlar ender şahid olmuştur."(59) **Memleket**'in "bir yağ damlası gibi" gittikçe yayılan işgale tepki niteliğindeki yayınlarının, protesto mitinglerinin ayrıntılı haberleri, vilayetlerden gelen telgraflar, şiir ve yorumlarla devam ettiğini görüyoruz. İsmâil Hâmi de, başyazılarında konuya ilgisini sürdürmüştür. "İzmir Fecâyii" adlı yazısında Avrupa medeniyetinin kaynağı olarak değerlendirilen Yunan medeniyetinin son eserinin İzmir faciası olduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyor: "İzmir'e ayak basar basmaz müdafaasız bir halkın kanını, canını ve bütün mukaddesâtını çiğneyip duruyor! Eğer medeniyet buysa, biz vahşetimizle iftihar ederiz (60)." İsmâil Hâmi daha sonraki bir yazısında, Drama Mutasarrıfı Naibzâde Ali'nin İzmir'in işgali sırasındaki hainliğini lânetlerken (61), başka bir yazısında Venizelos'un ucuz kahramanlığını eleştirmektedir (62). Fransızlar tarafından işgal edilen Adana ile Yunan İşgali altındaki İzmir'in, Fransız hududundan yakın-doğuya nakledilen geleceğin Alzasları haline getirilmemesi gerektiğini de "İstikbalin Alzasları" yazısında ele alıyor (63).

3. Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücâdele Hareketi

Memleket gazetesinin Mustafa Kemal Paşa'dan ilk bahsedışı, bazı gazetelerde Harbiye Nezareti'ne hitaben yayınlanan açık mektubu dolayısıyladır (64). İsmâil Hâmi, konuyu 26 Mart tarihli başyazısında ele almıştır. Dünyanın hiç bir yerinde kendi ordusunu tahkir edecek bir millet bulunmadığını vurgulayarak, bizim ordumuz için, "kendi içimizden çıkan bir ucûbenin taarruzuna hedef oluyor!" diyen İsmâil

---

59 İsmâil Hâmi, "Yeni Kabine" **Memleket**, 20 Mayıs 1919.

60 İsmâil Hâmi, "İzmir Fecâyii", **Memleket**, 24 Mayıs 1919.

61 İsmâil Hâmi, "Ali Veled Nâib", **Memleket**, 8 Haziran 1919.

62 İsmâil Hâmi, "Olimpiya Kahramanı" **Memleket**, 15 Haziran 1919.

63 İsmâil Hâmi, "İstikbalin Alzasları", **Memleket**, 17 Haziran 1919.

64 **Alemdar**; **Yeni Gün**, 25 Mart 1919. Bu açık mektup, Mevlânzâde Rifat'ın **Hukuk-ı Beşer** gazetesinin 24 Mart 1919 tarihli sayısında ordu komutanlarını "haydutbaşları" olarak suçlaması dolayısıyla, hakkında kanuni işlem yapılması isteğiyle yazılmıştır.

Hâmi'nin bu yazısının önemli bir kısmını aktarmayı uygun görüyoruz (65):

"Düнкü gazetelerden birkaçında Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne hitaben açık bir istidası vardı. Paşayı bu müracaata sevk eden sebep, şahsına aid bir mesele değil, bütün ordumuzun o mukaddes ve her şeyden büyük namusuna aid bir mecburiyetdi; çünkü matbu' olmakdan başka matbuatımızla hiç bir alâkası olmayan bir kâğıd parçasının evvelki günkü nüshasında "ordu kumandanı denilen âli sefiller, daha doğrusu haydud başılar. . . " şeklinde bir cümle vardı.

Ordu haydud olmadan başında bulunanlar haydud başı olamayacaklarından, bu cümleyi yazmış olan ellerin kime küfr etmek cüretinde bulunduğunu tasrih etmek zaid olur. Bu itibar ile meselede yalnız kumandanlar değil, onlarla beraber mübarek kanlarını bütün imanlarıyla döken ve ancak bu sayede arkalarında bir milletle bir vatan bırakan nefer rütbeli milyonlarca velinimetlerimiz de hesab edilmiş demekdir! Acaba o satırları yazan pespayeler, Türk ordusunu İstanbul sokaklarında otomobiller içinde geçerken görmüş oldukları birkaç kişiden mi ibaret zannediyorlar? Levazım reisi İsmâil Hakkı Paşa'nın etrafında birkaç zâbit zenginleşti diye cephelerin kanlı çamurları içinde bitmez tükenmez vazifeler görmüş ve bu millet için ne kadar küçük olursa olsun her halde bir memleket kurtarmış zâbitlerin acaba bir hakk-ı haysiyetleri de mi kalmadı? Kendilerinden başkalarının yaşamayı uğrunda maalmemnuniye ölmeyi kabul etmekden başka bir günahı olmayan bu zavallı vatan yavruları, şeref ve haysiyetlerine hürmet görmekten başka hiçbir dünya mükâfatı beklememişlerken acaba günün birinde haydudlukdan başka bir sıfatla karşılanmayacaklarını bilse idiler, bugün elimizde 'memleketimiz!' diyebileceğimiz bir toprak kalır mıydı? Orduya küfr edenler hiç olmazsa bir gazete sahibi olacak kadar bir sermaye sahibi oldukları halde, bugün bütün zâbitlerimiz cebhelerde düşmanla pençeleşdikden sonra, memleketlerinde de maîşetle mücadele etmektedirler! Onlar, hazinemizin kudreti yokdur diye buna da ses

---

65 İsmâil Hâmi, "Esâfil Nazarında Mukaddesat", **Memleket**, 26 Mart 1919.

çıkarmadan katlanıyorlar. . . Dünyanın hiçbir yerinde hamiyet namına bundan büyük bir fedakârlık tasavvur edilmemiştir. Millete düşen vazife, bu mübarek insanların büyüklükleri karşısında hiç olmazsa bir hiss-i minnet beslemektir. Acaba tarihimiz, Harbi Umûmideki müdafaalarımıza ne yaptığımızı günün birinde bizden sormayacak mıdır? Mağlub olduk diye bütün haklar inkâr edilecek, kolsuz, bacaksız, canlı bir kabile-i şüheda şeklinde dönenler "ceza-yı seza"larını bulmuş haydud çeteleri mi telâkki edilecektir? Hukuk-ı milliyemiz nazar-ı itibara alınmıyor diye Avrupa'yı tenkid etmek istiyoruz! Acaba biz kendi kendimizin hukukumuzu teslim ediyor muyuz?"

İsmâil Hâmi'nin bu yazısından sonra **Memleket** gazetesinde Mustafa Kemal Paşa ile ilgili yayınlanan haber ve yorumlar Paşa'nın Anadolu'ya görevli olarak gönderilmesi hakkındadır. 6 Mayıs tarihli gazetede yer alan bir haberde Mustafa Kemal Paşa'nın "Dokuzuncu Ordu Kıtâat-ı Müfettişliği'ne" tayin edildiği belirtilmektedir(66). 17 Mayıs tarihli nüshasında yer alan haberde de, "Şark Kıtâatı Müfettişliğine tayin buyurulmuş olan Mustafa Kemal Paşa mayetinde Erkân-ı Harb Binbaşısı Hüsrev Bey ve sair zevat bulunduğu halde, dün öğleden sonra Bandırma vapuruyla Samsun'a hareket etmiştir" denilmektedir(67). Fakat gazetenin bundan sonraki sayılarında Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a varışının ve özellikle Amasya Tamimi'nin yankısını tespit edemedik.

Dahiliye Nezareti'nin Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Müdafaa-i Milliye teşekküllerinin oluşturulduğu haberleri üzerine, 24 Haziran tarihinde **Memleket**'te yayınlanan tamimi yazısına konu edinen İsmâil Hâmi, taşradaki hareketin mahiyetinin siyasi değil, ancak milli olabileceğini belirtiyor. Geçen on yılın etkisiyle bu hareketin "İttihadçı entrikası" olarak değerlendirildiğini ve bunun yanlış olduğunu vurguluyor. Yazıda bu hareket eğer "ırkımızın Akdeniz sahillerinde görmekte olduğu faciadan mütevellid bir aksülâmel" ise

---

66 **Memleket**, 6 mayıs 1919.

67 **Memleket**, 17 mayıs 1919.

bunun bir "kanun-ı tabii" olduğu ve hiç bir ilaca sahip olmayan bir hastanın vucudundaki hücrelerin bile bu kanuna bağlı olarak mücadele ettiği, dolayısıyla öncelikle siyasi yoldan bir çözüm bulunması ve bu son hücrelerin beyhude bir faaliyet sarfına mecbur bırakılmaması gerektiği vurgulanıyor(68).

Memleket'in 27 Haziran tarihli sayısında yer alan "Erzurum'da Milli Kongre" başlıklı haberde Erzurum'da "vatanın hukukunu muhafaza için daimi sarf-ı mesai etmek" üzere bir kongre toplanacağı ve bu kongreye Trabzon ahalisinin de katılacağı belirtiliyor. Ertesi günkü nüshasındaki bir haberde ise, Mustafa Kemal Paşa'nın Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bir telgraf çekerek şifreli haberleşmelerde meydana gelen karışıklıklara meydan verilmemesini rica ettiği bildirilmektedir (69). İsmâil Hâmi 7 Temmuz'da yayınlanan ve adı ile önemli bir kısmı sansüre uğrayan yazısında da Anadolu'daki hareketten söz ediyor ve bir çok milletlerin felâketli zamanlarında taşrada olağanüstü meclislerin toplandığı ve büyük hizmetler gördüklerini ifade ediyor. Erzurum Kongresi'nin 23 Temmuz Çarşamba günü toplanacağı haberini de veren (70) **Memleket**'in 23 Temmuz tarihini taşıyan sayısında Damad Ferid Paşa'nın Anadolu'daki hareketi gayri meşru ilân eden 20 Temmuz tarihli tamimi yayınlanmıştır. Bu tamim ertesi gün İsmâil Hami'nin başyazısında değerlendirilmiştir. Yazıda, tamimin doğru yönleri olmakla beraber, meseleye çözüm getirecek nitelikte olmadığı, Sivas'ta toplanacak milli kongreyi engellemenin yolunun bu hareketin sebeplerini ortadan kaldırmaktan geçtiği ve eğer böyle yapılmaz da "imha edilmek istenirse beyhude yorulmaktan başka bir şey yapılmış" olmayacağı hükmü veriliyor(71).

Orient News'den alınarak 2 Ağustos'ta **Memleket**'te yayınlanan "Rauf Bey- Mustafa Kemal Paşa" başlıklı yazıda, Mustafa Kemal Paşa

---

68 İsmâil Hâmi, "Kanun-ı Tabii", **Memleket**, 26 Haziran 1919.

69 **Memleket**, 28 Haziran 1919.

70 **Memleket**, 22 Temmuz 1919.

71 İsmâil Hâmi, "Tarihî Bir Tamim", **Memleket**, 24 Temmuz 1919.

Enver Paşa'nın adamı olarak nitelendiriliyor ve Anadolu'ya gönderilmesinin hata olduğu vurgulanıyor. Hükümetin çıkardığı tutuklama emri ise, "Bu hareket atı dışarı saldıktan sonra ahırın kapısını kapamağa benziyor." şeklinde yorumlanıyor. **Memleket** koleksiyonunda Mustafa Kemal Paşa ile ilgili son haber 13 Ağustos tarihli'dir. Haberde Mustafa Kemal Bey'in ordudan ihrac edildiği, nişanlarının ve fahrî yaverlik rütbesinin kaldırıldığı yolundaki İrade-i Seniye'nini uygulamasına, Harbiye Nazırı'nın memur edildiği yazıyor.

Memleket gazetesinin yayınlarında Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan hareket, ülkenin içine düştüğü olumsuz şartlar içinde tabii, hatta olumlu karşılanmıştır denilebilir. Gazetenin Anadolu'daki hareket aleyhinde sayılabilecek bir yayında bulunmadığı söylenebilir (72).

4. Manda Meselesi

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya atılan "manda" kavramı Türk aydınları arasında da önemli bir tartışma konusu olmuş, ayrıca Milli Mücadele'nin kongreler döneminde de gündeme getirilmişti. Erzurum Kongresi kararları arasında manda ve himayenin kabul edilmeyeceği kararı yer almasına rağmen, Sivas Kongresi bu konuda yoğun tartışmalara sahne olmuştu. Sonuçta manda ile ilgili teklif geri alınmış ve ABD'ye Türkiye'nin durumunu yerinde gözlemlemek amacıyla bir heyet gönderilmesini isteyen bir mektup yazılmıştı.

Bilindiği gibi Sivas kongresi'nde Amerikan mandası isteyenler arasında İsmâil Hâmi de bulunmaktaydı. Kongre, **Memleket** gazetesinin yayın hayatına son vermesinden yaklaşık 20 gün sonra toplanmıştı. İsmâil Hami'nin Kongre'de savunduğu görüşlerin izlerini **Memleket**'te aramak, bu bakımdan önemlidir. Ayrıca **Memleket**

---

72 20 Temmuz 1919'da, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuad Bey'in Ordu Müfettişliği'ne gönderdiği bir telgrafta, **Memleket** gazetesinin bazen gaye dışı yazılara yer verdiği belirtilmiş ve Anadolu'daki hareketi destekleyen yazılara yer vermesinin sağlanması istenmiş. Bk. Yücel Özkaya, **Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Ankara, 1989, s. 28-29.

gazetesinin mandacılığa karşı çıktığı şeklindeki hükümlerin (73) de doğru olup olmadığı ortaya çıkabilecektir.

Memleket gazetesinde manda meselesi gündeme gelmeden önce, o sıralarda Anadolu'da incelemeler yapmak üzere gelecek Amerikan heyeti hakkında zaman zaman kısa haberler yayınlanmış, İsmâil Hâmi yazılarından birinde bu heyetten bahsetmiştir. Sadrazama hitaben kaleme aldığı bu yazısında, yakın bir zamanda Anadolu'yu incelemeye gelecek "Amerikan muavenet heyetlerinin hiss-i adaletinden istifade etmek" gerektiğini vurgulamıştır (74). İsmâil Hâmi'nin manda ile ilgili tesbit edebildiğimiz ilk yazısı 25 Mayıs 1919 tarihli. İsmâil Hâmi bu yazısında, bazı gazetelerde gündeme getirilen "himaye'nin bağımsızlığı tamamen ortadan kaldırdığı görüşünü dile getiriyor ve "biz müstemleke olmak istemiyoruz" diyor. Fakat ardından, "Bunu söylemekle, bir müzaheret ihtiyacından bile münezzeh olduğumuzu iddia etmek istemiyoruz. Ancak bu müzaheret, asâleten Cemiyet-i Akvam'a ve vekâleten de arzu-yı millimizle taayyün edecek bir devlet-i muazzamaya aid olmalıdır " diyerek manda lehindeki görüşünü dile getiriyor (75).

Memleket gazetesinde manda meselesinin daha sıklıkla dile getirilmesi, 24 Temmuz günü başlattığı yarışmadan sonradır. Bu yarışmada, savaştan sonra devletler hukukunda meydana gelen önemli yenilikler arasında bizim geleceğimizle de ilgili olduğu belirtilen manda'ya taraftar olanların, hangi devletin mandasını niçin tercih ettiklerini gazeteye yazmaları isteniyor (76). Manda ise şöyle tarif ediliyor: " Bir devletin diğer devlet üzerinde 'vekâlet-i idariye'si usulüdür. (...) 'Himaye' usulünden farkı, manda altında bulunan devletin her türlü eşkâl-i istiklâlinin bâki kalmasıdır; meselâ ecnebi devletler nezdinde süfera bulundurabileceği gibi, mebusan, ayan gibi müessesât-ı teşriyyeye de mâlik olabilir."

---

73 Sarıhan, a.g.e., s.50; Baykal, a.g.e., s. 223 Fuat Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi 1728-1922, 1831-1922**, Ankara, 1968, s. 225.

74 İsmâil Hâmi, "Sadrazam Paşa Hazretlerine", **Memleket**, 6 Mart 1919.

75 İsmâil Hâmi, "Türkiye Himaye Edilebilir mi?", **Memleket**, 25 Mayıs 1919.

76 **Memleket**, 24 Temmuz 1919, Bu yazıların on satırı geçmemesi de istenmiştir. Bk. **Memleket**, 28 Temmuz 1919.

Yarışmaya gelen ilk mektuplar 28 Temmuz günü yayınlanmıştır. Bu mektuplar gazetede "Vekalet-ı İdariye Müsabakası" başlığı altında yer almıştır. Toplam 16 mektubun sonuncusu 9 Ağustos 1919 tarihli sayıda yayınlanmıştır. Mektupların 10 tanesinde manda şiddetle reddediliyor, hatta bazılarındaki ifadelerin sertliği veya çarpıcılığı dikkati çekiyor. Meselâ Darülfünun mdavımı Tahsin Fazıl imzalı mektup, ülkenin içinde bulunduğu böyle bir zamanda bu tarz isteklerin basına yansımaları, hele **Memleket** gazetesinde yer alması kınandıktan sonra, "Esaret, esaret arzularının doğduğu günden başlamaz mı?" diye soruluyor (77). Y. Kenan imzalı mektupta manda isteğinde bulunanlar "ferdi rahatları için vatani mchededen kaçan tembel ve namussuzlar" olarak nitelendirildikten sonra, iki çıkar yol olduğu vurgulanıyor: "Ya tam bir istikll, yahud şerefli bir lm."(78). B. Osman imzalı mektupta da manda reddediliyor ve manda lehinde yayınlanan bir mektup sahibi söz konusu edilerek şöyle deniliyor: "Türk genci olmak itibariyle vicdanımla temin ederim ki, Türk milleti ekseriyetinin mine Hanım icthadına mütemayil olduklarını görürsem bu icthadım kurbanı olmak üzere Türkler meyanında ilk intihar eden ben olacağım."(79). Rıfki Mell imzalı mektupta yine manda reddediliyor ve "Biz hekimliği öğrenenler (...) yalnız şunu biliriz ki, başkasına kul olmak için, ellere iç görmek için doğmadık." deniliyor (80).

Gazete, bu yarışmaya yalnızca manda taraftarları olanlardan yazı istediği halde, gönderilen yazıların çoğunun mandayı reddeder mahiyette olması dikkat çekicidir. Öyle anlaşılıyor ki bu mektuplar biraz da gazetenin mandaterliğe eğilim göstermesine tepki niteliğindedir. Ayrıca manda taraftarları altı mektuptan ikisinin mandaya tam bir yeşil işık yakmadığı da söylenebilir. Manda

---

77 **Memleket**, 28 Temmuz 1919.

78 **Memleket**, 30 Temmuz 1919.

79 **Memleket**, 31 Temmuz 1919.

80 **Memleket**, 1 Ağustos 1919. Bu mektubun sahibinin, şair Rıfki Mell Meriç olması muhtemeldir. Oral, a.g.e., s. 225'te Rıfki Mell'un bu sözlerini naklederek, Mütareke'de manda aleyhtarları tek gazetenin **Memleket** olduğu hükmünü veriyor.

lehindeki mektuplarda ise, Amerikan mandasının tercih edildiği görülmektedir. Bu noktada **Memleket** gazetesinin bu mektupları nasıl değerlendirdiğine bakmak gerekiyor.

Gazete, "Vekâlet-i İdariye Müsabakası"na gelen mektupları 10 Ağustos 1919 tarihli sayısında imzasız bir başyazı ile değerlendiriliyor. Yazıda, yarışmaya gönderilen mektuplardan Anadolu'nun saf kalbinin tam bir istiklâlden yana olduğunun anlaşıldığı belirtildikten sonra, konu manda meselesiyle ilgili yayında bulunan başka bir gazeteye getiriliyor ve bu gazetenin "bir kısım halkın bir manda kabulüne mecburiyet ve zaruret-i katiyye hasıl olduğu takdirde tercih eylediği Amerika'nın ehemmiyetini iskata" çalıştığı vurgulanıyor. Buna ilaveten mandanın milli ve şer'i hukuk yönünden ele alınması gerektiği de belirtiliyor (81). Bu değerlendirme yazısı, **Memleket** gazetesinin mandaya cephe almamaya dikkat ederek çoğunluğun isteği olan tam bağımsızlıktan yana ama mütereddid bir tavır almayı tercih ettiğini gösteriyor.

Memleket'te manda hakkında düzenlenen bu yarışmaya gönderilen yazılar yayınlanırken, İsmâil Hâmi'nin konuyu daha ayrıntılı olarak ele alan yazıları da dikkat çekmektedir. 31 Temmuz 'daki başyazısında önce manda ile himayenin farkını anlatan İsmâil Hâmi'nin, manda ile ilgili ortaya koyduğu dört esası şöyle özetleyebiliriz: 1- Mandanın birden fazla devlete verilmesi milli birliği bozabilir. 2- Mandanın maksadı milletin kendi kendini idare edecek duruma getirilmesi olduğuna göre, savaştan önceki sınırların Türkler'in çoğunlukta olduğu yerlerde Wilson prensiplerinin 12. maddesine göre milletin esas alınarak uygulanması gerekir. 3- Cemiyet-i Akvam'ın Nizamnâmesinde manda ile ilgili karar, ilgili milletin reyine bırakıldığına göre, bunun için seçim yapılması gerekir ve gündemde olan Amerikan mandası, Amerika'nın ülkemiz üzerinde hiçbir emeli bulunmaması sebebiyle uygundur. 4- Mandanın siyasi ve askeri mahiyeti olmamalıdır. İsmâil Hâmi, bu dört esasın ardından şu görüşlere yer veriliyor: "Bu memlekette Amerika'nın Cemiyet-i Akvam'a vekâleti, idâri, ziraî, sınaî ve iktisadî olmalı ve bu

---

81 "Manda İstermiyiz . . .?" **Memleket**, 10 Ağustos 1919.

cihetlerden Cemâhîr-i müttehîde her türlü ıslahatın tatbikine selahiyatdar olmalıdır" (82).

İsmâil Hâmi manda meselesini başka bir yönüyle ele aldığı bir diğer yazısında, o sırada Suriye ve Adana bölgesini inceleme gezisinden dönen Amerikan heyetinin yayınladığı beyannameden hareketle, Türklerin her unsura ayrı manda verilmesini kabul edemeyeceğini ve bu memlekete huzur ve sükûn getirmek isteyenlerin şu iki şarta uymaları gerektiğini söylüyor: 1- Anâsıra bağımsızlık verilmeksizin mübadele ile memleketin bütünlüğünün korunması, 2- Anâsıra mensup müesseselerin de onlarla birlikte memleket dışına çıkarılması. Bu iki şarta uyulmadan mandanın maksadı temin edemeyeceği ve eğer Amerika üstlenirse ve buna uymazsa beyhude ve bitmez tükenmez bir kefalet altına girmiş olacağı da vurgulanıyor(83). Yine aynı konuya değindiği başka bir yazısında, İsmâil Hâmi İstanbul'daki Amerikan heyetinin her unsurun temsilcileriyle ayrı ayrı görüşmesini ve hangi devletin mandasını istediklerini sormasını eleştirerek, herkese ayrı manda prensibinin ülkeyi parçalayacağını, bu sebeple Türkler'in kabul ettiği şekle anâsırın da uymak zorunda olduğunu vurguluyor (84).

Memleket gazetesinin manda tartışmalarında vardığı son noktayı 14 Ağustos'ta yayınlanan imzasız başyazı bir bakıma özetler mahiyettedir. Amerikan heyetinin İstanbul'da yaptığı görüşmeler sırasında muhtelif soruların sorulduğu belirtilen yazıda bu soruların en kestirme cevabı olarak şöyle deniliyor: "Manda denildiği zaman Türkler bütün müessesât-ı millîye ve ictimaiyelerine hâlel gelmemek ve hukuk-ı istiklâlieleri ve serbesti-i hareketleri sekte-dâr olmamak üzere medeniyet ve insanîyet namına kendilerine muavenet-i maddîye ve müzaheret-i manevîyede bulunulmaktan başka bir şey tasavvur etmemektedirler(85)".

---

82 İsmâil Hâmi, "Türk'ün Nazarında Manda-1", **Memleket**, 31 Temmuz 1919.

83 İsmâil Hâmi, "Türkler Nazarında Manda-2-Vekâlet-i İdariye ve Anâsır", **Memleket**, 1 Ağustos 1919.

84 İsmâil Hâmi, "Her Anâsıra Ayrı Manda", **Memleket**, 6 Ağustos 1919.

85 "Amerika Tahkik Heyeti ve İdare-i Devlet", **Memleket**, 14 Ağustos 1919.

Sonuç

Mondros Mütarekesi döneminde ve Millî Mücadelenin başlarında İstanbul'da yayınlanan bir gazete olarak, **Memleket**'in tesbit etmeye çalıştığımız özelliklerinin basın tarihi açısından dikkate değer bir örnek olduğu kanaatindeyiz. Özellikle yazarları ve yayınlarıyla, yakın dönem Türk tarihi ve edebiyatıyla ilgilenenlere önemli malzeme sunabilecek bir muhtevaya sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca bizim ele almaya çalıştığımız örneklerde olduğu gibi, dönemin olaylarının gazeteye yansımaları ve gördüğü tepkiler de dikkat çekicidir.

Millî Mücadeleye taraftar bir yazar olarak İsmâil Hâmi'nin Anadolu'ya geçmeden önce İstanbul'da yayınladığı gazetenin özellikleri, bu gazetenin Ermeni meselesi, İzmir'in işgâli, Millî Mücadele ve Manda meselesi karşısındaki tavrı, tespit edebildiğimiz kadarıyla bazı konulara netlik kazandırmıştır. Özellikle millî meseleler karşısında hassas bir yayın organı olarak değerlendirebileceğimiz gazetenin, mandacılık yönündeki eğilimini ise, dönemin şartları gereği fazla abartmamak gerekir. Çünkü o tarihlerde İstanbul gazetelerinin bir çoğunun manda taraftarı yayınlar yaptığı bilinmektedir (86). Özetle, millî menfaatin korunması ilkesine bağlı kalan İsmâil Hâmi'nin, **Memleket** gazetesini bu ilke temelinde şekillendirdiği ve kamuoyu oluşturmaya çalıştığı görülmektedir.

---

86 Oral, a.g.e., s. 225'te **Memleket**'le aynı dönemde yayınlanan gazetelerden, **Vakit, İstiklâl, Tasvir-i Efkâr, Tarık, Yeni Gazete, İfham** ve **İkdam**'ın Amerikan mandası taraftarı olduklarını belirtiyor.

